

زمان و گوتهاری ئه دهه بی

(مهولهوی تاوگۆزی له نیوان عیشق و ئاییندا)

دلزار حه سه ن
(۲ - ۲)

باز نهی سییه م

شاعیره تی مهولهوی و کاریگه ری ئایین و ئه دهه بی
ئهوانی دیگه به سه ریدا

دهه بی ئه م راستیه له بهرچاو بگرین، که
یه که مین بلۆکردنه وهی شیعری مهولهوی وهک
دیوانه شاعر، با تهواویش نه بی، ئه وهی
پیره میرده، که شیعره کانی مهولهوی به شاعر
هیناوه ته سه ر دیالیکتی کرمانجی خواروو و
به ناوی «ئه سل و پوح» ی مهولهوی له دوو
به رگدا، سالی ۱۹۳۵ - ۱۹۴۰ له چاپ داوه» (۲۰)،
بۆیه ده توانین بیژین پیشتر و بۆ یه که مین
جار خوینداری کورد، له پیره میردی شاعیره وه
ئاشنای شیعره کانی مهولهوی بووه .

دوای ئه ویش له سالی ۱۹۶۱ مه لا عه بدولکه ریمی
موده پریس به یارمه تی (مه مه دی مه لا که ریم) ی
کوپی، له پووی چهند ده ستنووسیک، دیوانی مهولهوی
له گه ل لیکدانه وه یه کی پوختی واتا و تاکه تاکه ی
وشه ی شیعره کانی، له کتیبیککی ۵۶۸ لاپه ره بیدا

بلۆکرده وه .(۲۱).

بنه ما و سه رچاوه کانی به شی زۆری ئه دیب و
شاعیرانی کۆنی کورد، ئه وه ده ستنووس و کتیبانه
بوون، که له حوجره و خانه قا و کۆر و دیوخانه
ئایینییه کاندا ده خوینران، به شیککی ئه وه کتیبانه، به
زمانی عه ره بی و فارسی بوون . ده توانم بلیم به شی
زۆریان تاییه ت به زانسته شه رعییه کان و فه ه و
زانستی که لام و ته فسیر و فه رموده ناسی بوون،
به شه که ی دیکه شیان، که به زمانی فارسی بوون،
زیاتر پوهه ئه دهه بی و عیرفانی و سو فیکه رییه که یان
تیدا زال بووه .

شیعری شاعیرانی ئه وه کاته ی فارس زمانیش،
بۆ فه قی و خوینده وارانی حوجره و خانه قاکان،
تاقه سه رچاوه یان بوو . پاسته سیستم و پرۆسه ی
خویندنی مزگه وت، له ته واوی جیهانی ئیسلامیدا
بریتی بووه له خویندنی ئه وه زانستانه، که
فیخرخو زانی به زمانی عه ره بییه وه ده به سه ته وه،
به لام له حوجره کانی کوردستاندا له قو ناغی

مهولهوی

پیکهیناوه. (۲۳).

(مهولهوی) یش وهک فهقی و خویندهوارانی دیکه کی کورد له ریگه کی وانه کی مه لایه تی و زانستی شه رعیه وه ناشنای نه ده بیاتی فارسی بووه و زور به باشی زمانی فارسی فیژیووه. هه ولیشی داوه له ریگه کی نه و زمانه وه دؤستایه تی نه ده بی ده گه ل پوحی شیعره کانی (خه یام، سه عدی شیرازی، حافز، مه ولانا جه لاله ددین، نه نوهری، وه حشی بافقی، صائیب، که لیم) دروست بکات و به باشی بیان خوینتیه وه و سوودیان لی وه ریگری. به ره می نه و شاعیرانه ده وله مه ندرتین سه رچاوه بوون، که مه وله وی به هره کی لی بردوون، به تایبه تی له په خشاندا، که له نامه کانیدا به ئاسانی دهرده که ویت و سیپه ری سه عدی به سه ره وه ده بینریت، له شیعریشدا دنیای حافزی تیدا دیاره. هه قه واش بووی، چونکه نه و ده مه و تا نه م دوایانه ش (گولستان و بوستان) ی (سه عدی) و دیوانی (حافز) له دهره کی فه قییه تیدا خوینراون، (مه وله وی) ش

ئاماده بوونی مندال بو نه و خویندنه، بیجگه له خه تمکردنی قورئان، وا په سه ندبوو نه و منداله هه ندیک ورده کتیب و که میک له زمانی فارسی فیژیویت، بویه هه ولیان ده دا له ریگه کی شیعره کانی «حافز» و غه زه ل و کوللیاتی «سه عدی شیرازی» و «په ندی عه تار» وه فیژی زمانی فارسی بین. (۲۲)، خویندنی نه و ورده کتیبانه ش به زمانی فارسی، تایبه تمه ندی و چیژی نه ده بی له ناو هوش و میشکی فه قی و مه لایان بو سه وداکردن له گه ل شیعر دروست ده کرد.

هه رچهنده حوجره به شیگه له دامه زراوه کی مزگه وت، به لام له هه موو به شه کانی دیکه کی مزگه وت چالاکتر و به کارتره، به تایبه تیش وهک دامه زراوه کی په روه رده یی له ناو مزگه وت پیگه و پایه کی دیار و به رچاوی هه بووه، چونکه له ریگه کی حوجره وه دریزه به چالاکیه کانی مزگه وت هه کان دراوه و له ویوه مه لا پیگه یه نراوه و ئاماده کراوه، بو نه وه کی بچنه مزگه وت هه کان، وهک به ریپوه به ری نه و ده زگه و دامه زراوه ئایینییه ده ست به کارین، بویه نه گه ر مزگه وت له پرووی ئایینییه وه بناغه و بنچینه کی کومه لگه بیت، نه وه حوجره به بناغه و بنچینه کی مزگه وت داده نریت.

له حوجره کان یاسا و ریسای تایبه ت به خویندن و ئاسته کانی خویندن هه بووه، جوریک له کولتووری تایبه ت به خوئی هیناوه ته ئاراهه. حوجره سه ره پای نه رکه ئایینییه کی، نه رکی بلاوکردنه وه کی خوینده واری و پوئشنبیریشی له سه ر شان بووه، سه ره پای نه مانه ش نه و مزگه وتانه کی، که حوجره یان هه بووه پیگه و پایه یان زیاتر بووه و ناوبانگیان دهر کردوه.

له رابوردوودا مزگه وت هه کان تاکه مه لبه ندی پوئشنبیری و په روه رده بوون، حوجره ش پوحی نه و مه لبه نده پوئشنبیری و په روه رده بیبانه کی

بېجگه له خویندنیان، دريژهي به خویندنه وهی چنده جاره یان داوه و له گه ل ه لچوونی ته مهنی نه ده بیدا سوودی لی وه رگرتوون. من دلنیام مه وله وی ناگای له شاعر و په خسانی عه ره بېش هه بووه، به لام به به ره مه کانیه وه دیاره، که په نگیان له سهر دانه رشتووه و نه بوونه ته سه رچاوه یه ک، که سوودیان لی وه رگریته. (۲۴)

په ننگه نه و پرسیاره بېته پېشه وه و پرسیار له وه بگریته ناخو مه وله وی تاکه سه رچاوه ی نه ده بی فارسی و عه ره بی بووه؟ ده بېته بلین نه خیر: کوردیش له رابوردوودا به ش به حالی خوئی شاعری هه بووه، (مه وله وی) ش باش ناگای له هه نديکیان بووه، دیاره مه وله وی ناگای له شاعری کرمانجی ژوووه نه بووه، مه گه ر هه ر به ناو ناوی «عه لی حه ریری و مه لای جه زیری و نه حمه دی خانی» بیستبیت، هه رچی کرمانجی نیوه راستیشه، نه وه له گه ل ته مهنی مه وله وی زمانی نه ده بی بو خوئی پیکهینا.

مه وله وی ناگای له شاعری نه م زارواوه یه بووه، به تایبه تی هاوپئ و خو شه ویستی «مه لا عوسمانی فائق» و «مه حوی» بووه و دیاره چندان دانیشتنی پر له باسوخواسی شاعریان هه بووه، دلنیاشم هه مان باسوخواسی له گه ل «نالی و سالم و کوردی» دا هه بووه، چونکه ناکری نه مانه پیکه وه له شاریکدا ژیا بن و هه ر چواریشیان شاعری ناودارین و ناگیان له یه ک نه بووی، به لام شاعری نه و شاعیرانه له گه ل دنیای شاعری (مه وله وی) دا لیکه وه دووریون، بویه ناکری کاریان کردبیته سه ری، به هیچ شیوه یه کیش جئ په نجه ی نه وان به شاعره کانیه وه دیار نییه. کرمانجی خوارووش، که «کرماشان» و «لورستان» ده گریته وه. تا نیستا نه وه دیار بئ شاعری وه های تیدا

نییه، که بوویته سه رچاوه بو مه وله وی، له م گۆشه یه ی کورده واری «کاکه بیه کان - نه هلی حه ق» ژورتین شاعیریان تیدا هه لکه وتووه، به لام نه مانیش شاعیری هونه ره نديان تیدا دیار نییه و شاعره کانیان هه مووی بو راکه یاندنی ناینه که یان ته رخان کردووه و به زمانی خه لکی په شوکی و تراون، واته نه میش هیچ.

ده مینیته وه سه ر هه نديک شاعیری دیکه ی وه ک «صهیدی یه که م، شیخ شه های لونی، شیخ شه های کاکوزه که ریایی، میرزا عه زیزی موجه شی، یوسف یاسکه، نه لماس خانی که نو له، میرزا شه فیعی کولیاپی، مه ولانا ده ردین، په نجووری، وه لی دیوانه و هه نديکی دیکه»، نه م شاعیرانه هه رچنده ژوربه یان به ره میان که م بووه، به لام به وه که مه شه وه ده توانین بریاری نه وه بده یز، که که سیان نه یان توانیوه بینه قوتابخانه و مه وله وی تیدا فیربئ. (۲۵)

یه کیک له په وشت و خووه کانی مه وله وی راستگویی بووه له ناو نه ده بدا، مه به ست له راستگویی نه مانه تپاکی نه ده به. مه وله وی له ژیا نی نه ده بیی خویدا کاریگری هه رکه س و شاعیریکی به سه ره وه بوویته، گوتوویه تی و نه یشاردووه ته وه. شه رمیشی به وه نه بووه به پېشه ننگ و ماموستای خوئی بیناسینیت. هه ر که سیکیش به وشه یه ک، یان به ده رس و زانسته وه سوودی پیکه یاندبئ، له شاعره کانیدا، یان راسته وخو ناوی هیانون، یان به هیما و وه سف ناماژهی پئ کردوون. نه و نه ریت و ناکاره ی مه وله وی، له به رزی که سیتی نه ده بی و جوامیری په روه رده ی ناینی و کورده واری و ناوچه که یدایه، که وزه ی له نادابی پوحی خانه قا و مه درسه ی شیخانی ته ریکه ت وه رگرتووه.

خۆیشی هیچ کاتیک نه‌یشاردووته‌وه، که کاریگه‌ریی کئ و کئی به‌سه‌ره‌وه بووه . مه‌وله‌وی هیچ کات کاریگه‌رییه‌کانی نه‌ده‌بیاتی فارسی له‌سه‌ر شیعره‌کانی نه‌شاردووته‌وه، دیاره مه‌وله‌وی مه‌لایه‌کی ناو کۆمه‌لی کورده‌واری و که‌سیکی نایینداری ناسایی و خاوه‌ن باوه‌پێکی دامه‌زراو نه‌بویستوو له‌تیلمه و په‌ویه‌ی مه‌لای کورده‌واری لابدات، بۆیه وه‌ک شاعیره مه‌لایه‌کی دیکه، خویی نه‌داوه‌ته چوارینه‌کانی خه‌یام و به‌ شیوه‌یه‌ک له‌ شیوه‌کان خۆیشی لێیان به‌ دوورگرتوو و نه‌بویستوو پاسته‌وخۆ باسیان بکات، چونکه له‌ ناو مه‌لایاندا خه‌یام به‌ هۆی چوارینه‌کانیه‌وه به‌ گومرا دراوه‌ته قه‌له‌م، به‌لام دیاره مه‌وله‌وی چوارینه‌کانی خۆیندووته‌وه، نه‌و چوارینه‌ی، که له‌ پرسى «بوون و نه‌بوون» ده‌دوین کاریان له‌ مه‌وله‌وی کردوو. (٢٦) ناگرئ بلیین مه‌وله‌وی خۆی له‌ خۆیندنه‌وه‌ی چوارینه‌کانی خه‌یام پاراستوو، نه‌وه‌ته نه‌و چوارینه‌ی، که فه‌لسه‌فه نامیزن، له‌ناو شیعره‌کانی (مه‌وله‌وی) دا په‌نگیان داوه‌ته‌وه . خه‌یام ده‌لئ:

از امدم نبود گردون را سوود
وز رفتن من جمال و ماهش نفزود
وز هیچ کسی نیز دوگوشم نشنود
کاین امدن و رفتنم از بهر چه بود (٢٧)
به‌کوردیکردنی: هه‌ژاری موکریانی
بۆ هاتمه سه‌ر زه‌وی له‌به‌رچی چوونم
به‌هره‌ی چیبو بۆ خوا نه‌بوون و بوونم
هاتووم و ده‌چم بئ وه‌ی بزانه‌م بۆچی
پاش مردنه‌که‌ش دووره ده‌راوی پوونم (٢٨)
مه‌وله‌وی ده‌لئ:

هه‌رچی دیت وه‌چم شی وه‌سه‌فه‌ردا
هه‌رچی بوینی هانه گوزه‌ردا

که‌س حالێ نه‌بی وه‌ هیچ نه‌فاما
نه‌و په‌ی چێش ویه‌رد، ئید په‌ی چێش ئاما (٢٩)
پرسی «بوون و نه‌بوون» پرسیار و گومانی
ناو میشکی گشت مرۆفیکه و له‌ کۆنی کۆنه‌وه
بیرمه‌ندان و فه‌یله‌سووفانی دنیا نه‌و پرسیاره‌یان
کردوو و گومانیان خستووته‌ سه‌ر ژیان و
بوون و مردن و زیندوبوونه‌وه . شاعیرانیش
به‌ شیعره‌کانیان هه‌مان پرسیار و گومانیان
وروژاندوو، خه‌یامی شاعیر به‌ شاعیری گومان
ناسراوه، به‌لام مه‌وله‌وی زۆر جوان مه‌له له‌ناو
نه‌و شکه ده‌کات و وه‌ک چاوگه‌یه‌کی یه‌قین
وشه‌کان له‌ته‌ک ماناکانیدا رپیک ده‌خات .
ناتوانین بلیین خه‌یام بیکاریگه‌ری بووه
به‌سه‌ر شیعره‌کانی (مه‌وله‌وی) دا، به‌لام مه‌وله‌وی
هیچ کات له‌ نێو دنیای گوماندا نه‌ماوه‌ته‌وه
و هه‌میشه پووه‌و یه‌قینی بالا هه‌نگاوی ناوه .
پرسی بوون و مردن پرسیکی بونگه‌رانه‌ی
مرۆفه، هه‌میشه هه‌ق به‌ مرۆفه نه‌و پرسیاره
له‌ خۆی بکات، له‌ کوئ و بۆ کوئ هه‌نگاو
ده‌نیت. له‌ باره‌ی خۆشوێستن و پیدانی به‌ها
به‌ ناستی شیعره‌کانی حافزی شیرازی، که
مه‌وله‌وی، حافزی شیرازی به‌سه‌ر قافل‌ه‌ی
عاریفان و نه‌قیندارانی پاسته‌قینه‌ی رپی پاستی
ده‌زانیت. (٣٠)

مه‌وله‌وی له‌ وتووێژیکدا له‌ته‌ک حافزی شیرازی
ده‌لئ:

را جه‌عفر ئاباد سارای گه‌رمی مه‌یل
مه‌نزل شیراز سه‌ودای عه‌شقی له‌یل
ده‌س و دیم وه‌ ئاو پوکن ئابادی شه‌وق
ئیمامی میحراب سه‌ر مصلان زه‌وق
خواجه‌ی سه‌ر هه‌لقه‌ی به‌زمه‌که‌ی (الست)
ده‌ماخ وه‌نه‌شنه‌ی باده‌ی فه‌نا مه‌ست (٣١)
نه‌گه‌ر نه‌ختیک له‌جیهانی فارس دوورکه‌وێته‌وه

و له كه ناره كانى به حرى شيعرى (گوزان) هوه نزيك كه ويته وه، باوهش به جوگرافياى ندرده لانداندا بگهيت و بست به بستى نهو خاكه تهى كهى، نهوكات تيده گهى چ بارانيكى به ليژمهى شيعر و نهدهب و چ عه تريك به سهر نهو خاكه دا پزاهه . عه ترى بييساراني، بونوبه رامهى عيشق و توانه وه له نيئو موحبتهى، نهوى هه ميشه جوان و هه ميشه دولبه ردا.

ئاخر مهولهوى ناهه قيه تهى، به باى سهر گوناي شيعرى بييساراني مهست ده بيت و له نيئو ئاوازي نه ده بيتاى (خاناي قوبادى) دا گوزانى بؤ ژيان ده لئيت. تو وه ره به دل شيعره كانى مهولهوى بخوينه وه، نهوجا گوئ له ناهونالهي ناو شيعره كانى (بييساراني) ش بگره، يان به پيچه وانه وه. ههركاميان ده خوئينته وه، يان گوئ بؤ ههركاميان ده گرى وا ده زانى لهوى ديكه دوور نه كه وتوووته وه، ههردووكيان خه مى كه نارى يهك پروبارن، له يهك شاخه وه هه لده قولئين و به ره وه يهك پيده شت ره وه ده كه ن. (۳۲)

بييساراني ده لئيت:

ئانه گشت جه وهخت نادانيم بييهن
فهصلى سهرمه ستي و جوانيم بييهن
ئيسه ها جه گشت په شيمانيم بهرد
فهصلى پيرمه ن، جه وانيم ويهره
وادهى پيريمه ن ياوانم توبه

توبه ي تو به مه ن كه ره مدار توبه (۳۳)

فهرموو له م لاوهش گوئ له هه ستي مهولهوى رابگره، بزانه له باره ي (بييساراني) يه وه هاواري چ عيشق يك به يان دهكات و چون سؤزي خو شه ويستي خوي بؤ نه ده بي بييساراني ده رده برئ، وهك دوو كانياو، كه يهك سه رچاوه يان هه بيت. مهولهوى ده لئيت:

نهوات ويترانه ي دل كه رو ئاوا
چهنى به ستهى فهره دييساران ماوه
ئينه گرد جه وهخت نادانيم بييهن
فهصلى سهرمه ستي جوانيم بييهن
ئيسه ها جه گشت په شيمانيم بهرد
وادهى پيريمه ن ياوانم توبه
توبه ي توبه يمهن، كه ره مدار توبه (۳۴)

مهولهوى نايه وي له وهسته جوان و پاك و بيگه رده ي بييساراني شتيكى ديكه بؤ كوتايى ته مه ن و به ره و خوداچوون و پاكبوونه وه بلئ. پئي وايه نهو موناجاته ي بييساراني به سه بؤ خوئيشى، كه بيكاته دونامه ي مالئاوايي بؤ به رده م قاپى يه زدان، كه واده ي مه رگيه تى. ئاخر نه وه زؤر هه لده گرئ، جگه له وهى دلشيري ني و روح جوانيى مه ولهوى نيشان ده دات، به ديويكى ديكه دا پيمان ده لئيت گه وره يى و جياوازي مه ولهوى له وه دايه نايه وي له دوورى نازيزانى به ريئ و پوحى ئاوئيه ي پوحى خو شه ويستاني نه بيئ. پيمان ده لئيت دواچار هه موومان بؤ يهك سه رچاوه و بؤ لاي يهك په روه رگار ده گه رئينه وه و هه ريه كه و به جور يك مالئاوايي له ژيان دهكات. مه ولهوى نايه وي له كوچه دا به ته نيا بيت، بويه شيعريكى جياواز تر له وهى بييساراني به سهر دل و ده ميده نايه ت و هه ر وشه شيرينه كانى نهو دووباره دهكات وه.

دهر نه نجام

نه وهى پئويست بووه بؤ نه م توئوئينه وه يه، كار كردن بووه له ناو زمان و گوتارى مه ولهوى له نيئو «چه مكي عيشق و ئاييندا»، ليتره دا هه ولم داوه چه مكي ئيشق و ئايين به ديويك پيئاسه بكه م و به ديويكى ديكه دا قسه له سهر شيوازي تايبه تيسى مه ولهوى بكه م، له و دوو

بواره دا. مه‌وله‌وی زمانیکی ئه‌ده‌بی و شیعریی
 بالای هه‌بووه، له هه‌مان کاتدا زمانی عه‌ره‌بی و
 فارسی به‌باشی زانیوه و کتییی زۆر مه‌زنی به و
 دوو زمانه‌ش نووسیوه. له‌ناو زه‌نگینی بنزاری
 هه‌ورامیشدا، تا ئاستیکی به‌رز شاره‌زای شیوه
 و زاره‌کانی گۆران بووه. «مه‌وله‌وی شیعره
 ویژدانی و دلۆفانه‌کانی به شیوه‌زاری هه‌ورامی
 نووسیوه، به‌لام «عه‌قیده‌ی مه‌رزیه‌ی» که‌ی،
 که بریتییه له (۲۰۳۱) به‌یت شیعری، به زاری
 تاوگۆزی نووسیوه؟ یان «فوائح» که‌ی، که
 (۵۲۶) به‌یت به زمانی فارسی داناوه؟ یان
 «الفضیلة» که‌ی به زمانی عه‌ره‌بی هۆنیوه‌ته‌وه؟
 یان «زوبیده‌ی عه‌قیده» و عه‌قیده‌که‌شی، هه‌ر
 به زاری جافی تاوگۆزی هۆنیوه‌ته‌وه. ئه‌گه‌ر
 دیقه‌ت بده‌ینه مامه‌له‌ی مه‌وله‌وی له‌گه‌ڵ ئه‌و
 پینچ ئه‌زمونه‌یدا، شتی‌کمان بۆ دهرده‌که‌وی، که
 مه‌وله‌وی دنیای عیشق و ئه‌شین و ژیان له‌نیو
 سۆز و دلۆفانیدا، له‌گه‌ڵ ئیشکردن له‌ناو کایه‌کانی
 دیکه‌دا جیاکردوه‌ته‌وه. باسوخواسی ئایین و
 عه‌قیده و زانستی که‌لام و بابته‌ شه‌رعییه‌کانی،
 تیکه‌ڵ به زمانی گۆران نه‌کردوه! ئه‌و شیعره
 عیرفانی و غه‌زلی ئه‌ویندارانه‌ی به زاری هه‌ورامی
 نووسیوه، که پر له مؤسیقا و عیشقن. خۆ
 ده‌یتوانی به زاری هه‌ورامی کتیبه‌کانی دیکه‌ش
 بنووسیت، به‌لام نایه‌ت ئه‌و هه‌سته تایبه‌ته، که
 پیوه‌ندی به میراتیکی ده‌وله‌مندی هه‌ورامانه‌وه
 هه‌یه، تیکه‌ڵ به بابته‌ی دیکه‌ بکات.

په‌راویزه‌کان:

(۲۰) بېروانه کتییی، میهره‌جانی مه‌وله‌وی،
 وتاری: مه‌وله‌وی: ژیان و به‌ره‌می، محمه‌دی
 مه‌لا که‌ریم، ل ۲۶ - ۲۷.
 (۲۱) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۲۷.
 (۲۲) مه‌وله‌وی، شاعیری ئازار و خه‌مه،

حه‌مه‌که‌ریم هه‌ورامی، ل ۳۷۸.
 (۲۳) په‌نگدانه‌وه‌ی حوجره‌ی ئایینی له چه‌ند
 پۆمانیکی کوردیدا، نووسینی: د. عه‌بدوڵلا
 په‌حمان، مالپه‌ری خال.
 (۲۴) مه‌وله‌وی، حه‌کیم مه‌لا سالج، ل ۱۳ - ۱۴.
 (۲۵) هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۴ - ۱۵.
 (۲۶) مه‌وله‌وی، شاعیری ئازار و خه‌مه،
 حه‌مه‌که‌ریم هه‌ورامی، ل ۳۸۲.
 (۲۷) رباعیات عمر الخیام، طالب الحیدری،
 ل ۹۴.
 (۲۸) چوارینه‌کانی خه‌یام به کوردی، به
 کوردیکردنی مام هه‌ژار موکریان، ل ۱۵.
 (۲۹) دیوانی مه‌وله‌وی، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی:
 عه‌بدوڵکه‌ریم موده‌رپس، ل ۵۳۲.
 (۳۰) کتییی، مه‌وله‌وی، شاعیری ئازار و
 خه‌مه، حه‌مه‌که‌ریم هه‌ورامی، ل ۳۸۶.
 (۳۱) دیوانی مه‌وله‌وی، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی:
 عه‌بدوڵکه‌ریم موده‌رپس، ل ۲۶۰.
 (۳۲) مه‌وله‌وی، شاعیری ئازار و خه‌مه، حه‌مه‌که‌ریم
 هه‌ورامی، ل ۳۹۳.
 (۳۳) دیوانی بیسارانی، کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه
 و لیکدانه‌وه‌ی عه‌بدوڵلا حه‌بیبی، ل.
 (۳۴) دیوانی مه‌وله‌وی، لیکۆلینه‌وه و لیکدانه‌وه‌ی:
 عه‌بدوڵکه‌ریم موده‌رپس، ل ۱۰۷.
 (۳۵) دیوانی مه‌وله‌وی، چاپی سییه‌م، انتشارات
 کوردستان، ۱۳۹۵ هه‌تاوی، ل ۳۱.

سه‌رچاوه کوردییه‌کان:

۱ - دیوانی مه‌وله‌وی، کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه
 و لیکدانه‌وه و له‌سه‌رنووسینی: مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریم
 موده‌رپس، چاپخانه‌ی النجاج، چاپی یه‌که‌م،
 سالی ۱۹۶۱.
 ۲ - دیوانی مه‌وله‌وی، کۆکردنه‌وه و لیکۆلینه‌وه
 و لیکدانه‌وه و له‌سه‌رنووسینی: مه‌لا عه‌بدوڵکه‌ریم
 موده‌رپس / بلاوکردنه‌وه‌ی کوردستان، سنه،
 چاپی سییه‌م، ۱۳۹۵ هه‌تاوی.

۳ - دیوانی مهولهوی و پوچی مهولهوی بهرگی یهکه م و دووهم، کۆکردنه وه و به سۆرانیکردنی «پیره میرد»، له سلیمانی چاپ کراوه، سالی ۱۹۳۵ - ۱۹۴۳ چاپ کراوه.

۴ - مهولهوی، شای شاعیرانی لاهوت و زانایی و خۆشهویستی کورد له چهرخه تۆزدهه مدها، به پینووسی: أ. ب. ههوری، چاپخانهی کاکهی فلاح، سلیمانی، سالی ۱۹۷۲.

۵ - یادی مهردان، بهرگی دووهم: مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، چاپخانهی کۆچی زانیاری عیراق - دهستهی کورد، چاپی یهکه م، به غدا، سالی ۱۹۸۳.

۶ - بنه ماله ی زانیاران، مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، محهمه دهلی قهره داغی ئاماده ی کردوو و سه ره پرستی چاپی کردوو، چاپخانه ی شه فیق، به غدا، چاپی یهکه م، ۱۹۸۴.

۷ - دیوانی مهولهوی، له لایه ن محهمه دهلی مینی ئه رده لانییه وه، له هه ورامییه وه گۆپاوه بۆ زاراوه ی سۆرانی، بهرگی یهکه م، ئه مینداریه تی گشتی پۆشنییری و لاوان یارمه تی له چاپدانی داوه، سالی ۱۹۹۱، چاپی یهکه م.

۸ - دیوانی مهولهوی، له سه ر بناغه ی تیکۆشانی مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، پینداچوونه وه و ریک و پیکردن و زیادکردنی شیعه ره چاپنه کراوه کانی «حه سه ن گۆران - موحه مه د حیجازی، له چاپکراوه کانی ده زگای پۆشنییری گۆران، چاپی یهکه م، ۲۷۰۶ کوردی.

۹ - دیوانی مهولهوی، مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، له گه ل چه ند لیکۆلینه وه یه که ی - گۆران، محهمه دهلی مهلا که ریم، حه کیم مهلا صالح، ئه نوهر قادر محهمه د - له بلاوکراوه کانی ده زگای چاپ و به خشی سه رده م، سالی ۲۰۰۶.

۱۰ - دیوانی مهعه دووم، «مهولهوی کورد، نووسینی: مههدی سه نه نده جی (هه وار) له بلاوکراوه کانی ئه کادیمیای کوردی، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێر سالی چاپ، ۲۰۱۳.

۱۱ - دیوانی مهولهوی کورد، کۆکردنه وه و بهرامبه رکردنی: سهید ئیبراهیم ستوره، ناوه ندی بلاوکردنه وه ی: سه نه، چاپی یهکه م، ۱۳۹۶ هه تاوی.

۱۲ - دیوانی مهولهوی، مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، کۆکردنه وه و لیکۆلینه وه ی محهمه دهلی عهلی قهره داغی / له بلاوکراوه کانی ئه کادیمیای کوردی، سه ی بهرگ، چاپی دووهم، ۲۰۲۳، چاپخانه ی زانکۆی سه لاحه دین، هه ولێر.

۱۳ - ئه نوهر قادر محهمه د، لیری کای شاعیری گه وره ی کورد «مهولهوی»، بهرگی یهکه م و دووهم، چاپخانه ئه ندیشه، تۆبه تی چاپ / بهرگی یهکه م، چاپی چواره م، ۲۰۱۸، بهرگی دووهم، چاپی یهکه م، ۲۰۱۸.

۱۴ - حه کیم مهلا صالح، مهولهوی - لیکۆلینه وه، پشکنین، شیعی بلاونه کراوه. له بلاوکراوه کانی ناوه ندی سه لاحه دینی ئه یووبی، چاپی یهکه م، سالی ۱۳۷۶ هه تاوی.

۱۵ - حه کیم مهلا صالح، مهولهوی و ته قینه وه ی زمان، ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس، هه ولێر، سالی ۲۰۰۸، چاپی یهکه م.

۱۶ - حه مه که ریم هه ورامی، مهولهوی، شاعیری ئازار و خه م، لیکۆلینه وه، له بلاوکراوه کانی ئه کادیمیای کوردی، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێر، سالی ۲۰۱۳ ز ۲۷۱۳ کوردی.

۱۷ - محهمه دهلی مهلا که ریم، مهولهوی، ژیان و به ره مه ی، له بلاوکراوه کانی ده زگای ئاراس، چاپی په که م: چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، هه ولێر، ۲۰۰۱.

۱۸ - د. سه بوور عهبدوکه ریم (شکار) چه مکی ژیان و مردن له شیعی (مهولهوی) و (مهولانای پۆمی) دا، ناوه ندی غه زه لنووس، چاپی یهکه م، تاران، ۲۰۱۴.

۱۹ - چه رده یه که شیعی مهولهوی، ساغکردنه وه و لیکۆلینه وه ی سه لاحه دین عهبدوکه ریم و اعظ، چاپخانه ی پۆشنییری، هه ولێر، سالی ۲۰۱۱.

۲۰ - سۆران شیخ عهلی، پرسته ی زمرووت،

۳ - دیوانی مهولهوی و پوچی مهولهوی بهرگی یهکه م و دووهم، کۆکردنه وه و به سۆرانیکردنی «پیره میرد»، له سلیمانی چاپ کراوه، سالی ۱۹۳۵ - ۱۹۴۳ چاپ کراوه.

۴ - مهولهوی، شای شاعیرانی لاهوت و زانایی و خۆشهویستی کورد له چهرخه تۆزدهه مدها، به پینووسی: أ. ب. ههوری، چاپخانهی کاکهی فلاح، سلیمانی، سالی ۱۹۷۲.

۵ - یادی مهردان، بهرگی دووهم: مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، چاپخانهی کۆچی زانیاری عیراق - دهستهی کورد، چاپی یهکه م، به غدا، سالی ۱۹۸۳.

۶ - بنه ماله ی زانیاران، مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، محهمه دهلی قهره داغی ئاماده ی کردوو و سه ره پرستی چاپی کردوو، چاپخانه ی شه فیق، به غدا، چاپی یهکه م، ۱۹۸۴.

۷ - دیوانی مهولهوی، له لایه ن محهمه دهلی مینی ئه رده لانییه وه، له هه ورامییه وه گۆپاوه بۆ زاراوه ی سۆرانی، بهرگی یهکه م، ئه مینداریه تی گشتی پۆشنییری و لاوان یارمه تی له چاپدانی داوه، سالی ۱۹۹۱، چاپی یهکه م.

۸ - دیوانی مهولهوی، له سه ر بناغه ی تیکۆشانی مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، پینداچوونه وه و ریک و پیکردن و زیادکردنی شیعه ره چاپنه کراوه کانی «حه سه ن گۆران - موحه مه د حیجازی، له چاپکراوه کانی ده زگای پۆشنییری گۆران، چاپی یهکه م، ۲۷۰۶ کوردی.

۹ - دیوانی مهولهوی، مهلا عهبدوکه ریمی موده ریس، له گه ل چه ند لیکۆلینه وه یه که ی - گۆران، محهمه دهلی مهلا که ریم، حه کیم مهلا صالح، ئه نوهر قادر محهمه د - له بلاوکراوه کانی ده زگای چاپ و به خشی سه رده م، سالی ۲۰۰۶.

۱۰ - دیوانی مهعه دووم، «مهولهوی کورد، نووسینی: مههدی سه نه نده جی (هه وار) له بلاوکراوه کانی ئه کادیمیای کوردی، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولێر سالی چاپ، ۲۰۱۳.

۱۱ - دیوانی مهولهوی کورد، کۆکردنه وه

